

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка проблеми. В Україні триває період трансформації суспільного розвитку й перетворень у галузі освіти, реформування якої вимагає підготовки фахівців-педагогів професійного навчання, які були б свідомими громадянами, активними, висококваліфікованими спеціалістами і, нарешті, творчими особистостями, готовими до постійного самовдосконалення. У розв'язанні цього питання значне місце посідає мовна й мовленнєва підготовка майбутніх інженерів-педагогів у галузі професійного навчання: володіння усною та писемною формами мовлення як засобом навчання й виховання є одним із найважливіших завдань його професійної підготовки.

Донедавна реалізація цих завдань почасти здійснювалася в курсі „Ділова українська мова”, проте ця дисципліна обмежувалася переважно вивченням мови документів та мовних норм, властивих офіційно-діловому стилю української мови, натомість мало приділялося уваги формуванню вмінь якісного володіння професійною лексикою, запобіганню явищам інтерференції як наслідку недостатніх знань системи української мови. Останній аспект має особливе значення в Харківському регіоні. Актуальність порушення питання про викладання української мови зумовлена зокрема відсутністю єдиної програми з української мови для технічних ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовно-мовленнєвої підготовки спеціалістів у вищій школі, професійного мовлення студентів технічних спеціальностей вивчалися багатьма дослідниками, а саме: Л.В. Барановською, Л.М. Головатою, Г.М. Кацавець, В.О. Михайлюк, Л.М. Паламар, С.В. Шевчук та іншими. Процес оволодіння культурою усного й писемного мовлення науковці пов'язують не тільки з курсами практичної граматики, яка вчить писати й правильно говорити, але й в аспекті соціально-психологічного й індивідуального формування особистості студента, тобто мовна підготовка розглядається як засіб соціалізації, самовираження й самореалізації.

В умовах підготовки конкурентноспроможного спеціаліста актуальною стає проблема оволодіння студентами мовою своєї майбутньої професії. Наукова мова є не тільки засобом оволодіння певною інформацією, але й засобом її реалізації в конкретних видах навчальної діяльності: виконанні контрольних робіт, підготовці доповідей, рефератів, участь у семінарах, конференціях, дискусіях, складання плану, тез, конспектів і т.д. Отже, студент повинен поглибити отримані в школі знання в галузі стилістики, що, в свою чергу, сприятиме, вдосконаленню загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок, необхідних для загальної й професійної культури

Постановка завдання. Нове бачення проблеми викладання української мови на інженерно-педагогічних спеціальностях у зв'язку зі впровадженням курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” полягає у зміні акцентів з офіційно-ділового на науковий стиль. Науковий стиль заслуговує особливої уваги, оскільки студенти, навіть володіючи певними мовними навичками, неспроможні стилістично грамотно скласти власний науковий текст (оригінальний і вторинний). Мета пропонованої статті дослідити шляхи вдосконалення знань студентів про особливості мови наукової літератури, структуру наукового твору, сформувані вміння анотування й реферування наукової літератури а

також підготовки до написання власного наукового тексту: конспекту, реферату, статті, курсової, бакалаврської та магістерської роботи.

Виклад основного матеріалу. Основними видами практичних робіт студентів є: конспектування лекцій; складання плану лекцій; повідомлення; складання узагальнюючих таблиць, схем; аналіз словникових статей; складання термінологічного словника; виписування з довідників, словників термінів і розкриття їхнього значення з указівкою, у якій галузі науки вони використовуються; творчі роботи (складання анотації до підручника, навчального посібника, складання плану реферату досліджуваної проблеми з дисциплін, що вивчаються і т.д.).

Вивчення мовних фактів і структур можливе тільки в умовах їхнього реального функціонування. Отже, об'єктом вивчення може бути тільки текст, оскільки в ньому реалізуються всі потенційні можливості мови як системи, а в нашому випадку – навчальний текст. На прикладі навчального тексту можна розглядати стилістичні особливості лексичного складу наукового стилю (синоніми, антоніми, пароніми, терміни, слова іншомовного походження), морфологічні засоби (рід і число, варіанти відмінкових форм іменників, функціонування займенників і ступенів порівняння прикметника, прийменникові конструкції та ін.), синтаксичні особливості (порядок слів у реченні, активні і пасивні конструкції, дієприкметникові й дієприслівникові звороти і їх паралельні синонімічні конструкції, метатекстові одиниці), структуру наукового тексту (на рівні смислового аналізу речення, абзац) тощо. Основні риси наукового стилю: офіційний характер відносин учасників мовлення, підготовленість мовлення, переважно письмова форма мови у вигляді монологу; логічна послідовність викладу, однозначність, точність, стислість при інформативній насиченості змісту, конкретність, об'єктивність викладу. Характерні риси наукового стилю: насиченість термінами (15–20% усієї лексики); наукова фразеологія, перевага абстрактної лексики, уживання форми однини в значенні множинного, переважне вживання іменників, багатокomпонентні складні речення.

Мовленнєві засоби наукового стилю:

- Фонетичні: повне промовляння звуків, переважно розповідна інтонація, середній темп мовлення.
- Лексико-фразеологічні: широке використання слів з абстрактним значенням, термінологічної лексики, запозичених слів, уживання слів у прямому значенні, використання спеціальних знаків і символічних позначень.
- Словотворчі: широке використання віддієслівних іменників, складних і складноскорочених слів.
- Морфологічні: уживання речовинних і абстрактних іменників у множині, конкретних іменників для позначення узагальненої кількості, широке використання форми родового відмінка. Невикористання дієслів у формі 1-ї особи однини й 2-ї особи однини та множини; порівняно рідке використання форм умовного та наказового способів, майбутнього часу дієслова; натомість широке вживання дієслів у формі теперішнього часу зі значенням постійної дії; продуктивність дієслова недоконаного виду, дієприкметників і дієприслівників.
- Синтаксичні: використання складених іменних присудків у дійсному способі. Широке застосування в наукових текстах складних речень, простих з однорідними членами, відокремленими зворотами, із узагальнюючими словами і вставними конструкціями, безособових і невизначено-особових речень. Синтаксичні особливості усної форми наукового стилю мови: спрощення синтаксису, допустимість розмовних синтаксичних

конструкцій, використання елементів діалогу.

- Спеціальні графічні засоби: формули, таблиці, схеми, карти, графіки, креслення.
- Типові порушення норм наукового стилю: порушення послідовності і логічності викладу, недоречне використання засобів інших стилів мови, синтаксична ускладненість усних форм наукової мови, мовна надмірність.

Із першого дня студенти-першокурсники зустрічаються з такою проблемою, як написання конспекту. На жаль, випускники середньої загальноосвітньої школи цього робити не вміють. Тому, на наш погляд, перші заняття необхідно присвятити формуванню саме цих навичок: саме з конспекту через розуміння структури наукового тексту й особливостей його будови студенти усвідомлюють необхідність уміти правильно скорочувати слова, складати різні типи планів і виконувати певну компресію тексту. Не можна довільно, безсистемно скорочувати слова, тому що недописані слова (неправильно скорочені) і фрази через деякий час втрачають смисл, забуваються, їхнє значення може спотворитися (напр., реч. – речення? речовина?). Для того, щоб цього уникнути, студенту потрібно:

- знати, що в писемній мові найбільша кількість інформації припадає на перші букви слів;
- знати, що закінчення слів в українській мові мають велике значення, тому не можна скорочувати ті закінчення, які вказують на відношення між предметами;
- терміни, нові слова й поняття записувати повністю;
- використовувати загальноживані скорочення слів і аббревіатур;
- створити власну зрозумілу в будь-який час систему скорочень.

При підготовці до семінарських або практичних занять, пошуку літератури з певної теми, написанні рефератів і курсових робіт студенти усвідомлюють значення правильно складеної анотації, тому що саме анотація допомагає швидко ознайомитися зі змістом першоджерела. На практичних заняттях із мови вони вчаться її писати і розуміють, що навчитися правильно писати анотацію – означає навчитися вибирати з наукового тексту найголовніше й викладати це в максимально стислій формі. Анотація через свою надмірну скороченість не передбачає цитування, у ній не використовуються смислові фрагменти оригіналу, а основний зміст першоджерела передається „своїми словами” з використанням певних мовних конструкцій для передачі основного змісту.

Процес читання спеціальної літератури завжди корелюється з умінням зрозуміти текст, виділити основну інформацію і в стислій формі викласти її. Саме тому в науковій практиці широко використовується реферат, призначення якого – надати інформацію в стислій формі про будь-яку наукову роботу. Крім загального знайомства з видами рефератів (на нашу думку, буде доречно розглядати репродуктивні (реферат-конспект и реферат-резюме) та продуктивні (реферат-огляд, реферат-доповідь), студенти повинні навчитися складати зазначені види робіт. Із досвіду знаємо, що викладачі багатьох спеціальних кафедр складають методичні рекомендації щодо написання рефератів із певних дисциплін, але ніхто з них не звертає увагу студентів на мовні особливості передачі інформації. Таких знань студенти можуть набути тільки на заняттях із мови. Наприклад, як можна в рефераті за допомогою мовних засобів передачі інформації перейти від переліку основних питань до аналізу найважливіших із них:

У цій (нашій, пропонованій...), статті (роботі, дослідженні...) автор (учений, дослідник, теоретик...; зарубіжний, відомий, видатний...) ставить (порушує, висуває, розглядає...)

ряд (низку, декілька...)

важливих (таких, певних, основних, суттєвих, головних, цікавих, суперечливих...)

питань (проблем...).

Таким чином, уміння грамотно і красиво укласти свої перші наукові тексти (нехай і вторинні) допоможе студентів краще засвоювати основний навчальний матеріал і підвищить якість навчального процесу.

Особливу увагу при укладанні навчального тексту слід приділяти термінології, тому що внаслідок суспільних обставин науковий стиль української мови зазнав інтенсивного впливу російської мови. Н.Ф. Непийвода зазначає, що „...інтерференційні явища помітні й у синтаксисі наукового стилю. Власне українські конструкції – моделі речень і словосполучень – вилучалися, а натомість нав'язувалися російські мовні традиції” [6, 14]. Ця проблема є наслідком того, що терміни іншомовного походження українська мова запозичувала переважно не з мови оригіналу, а через посередництво російської мови. Так, наприклад, термін „рідина” потрапив до нас не з англійської мови, де liquid (рідина) і fluid (плин, середовище, яке має властивості і рідини, і газу), а з російської – жидкость. І тепер російське словосполучення жидкий кристал перекладається українською як рідкий кристал (а треба плинний кристал), тобто іменник рідина і прикметник рідкий тепер позначають явища, які стосуються і рідини, і плинності. Немає чіткої визначеності і у вживанні термінів решітка і ґратка. „Російсько-український хімічний словник” не дає пояснення при перекладі рос. решетка (пор.: решетка атомная – решітка атомна; решетка предохранительная – ґрати запобіжні; решетчатый – ґратчастий, решітчастий). Студенти при перекладі наукових текстів, за аналогією з російською мовою, вживають термін ґрати у формі однини – ґратка. Аналогічні проблеми у студентів і з перекладом з російської мови терміна „ячейка” (словник без пояснень дає два варіанти – комірка, ячейка).

„Терміни в структурі наукового тексту, - зазначала А.П.Коваль, - відіграють важливу роль, проте основною і єдиною стилеутворюючою рисою наукового стилю назвати їх не можна”[5, 303]. Специфіка наукового тексту полягає в тому, що тут в одному семантичному просторі співіснують і взаємодіють дві принципово відмінні знакові системи – терміни (змістовні слова) і нетерміни (виражальні слова). Якщо терміни містять інформацію, то нетерміни організовують, тобто становить допоміжний текст, або метатекст (за термінологією А.Вежбицької). На практичних заняттях треба ознайомити студентів із тим, що метатекстові одиниці є засобом оптимізації комунікативного процесу. Вони вживаються для того, щоб пов'язати частини тексту (як уже зазначалося), допомагають виразити авторську оцінку інформації (на наш погляд, мабуть), вказують на джерело повідомлення (на думку такого-то) тощо. „Подібні вирази, - на думку Н.Ф.Непийводи, - є, по суті, прямими предстаніками мислення. У науковому тексті вони значною мірою десемантизуються, виступаючи як узагальнені сигнали для розумової діяльності: „думай”, „зверни увагу”, „зупинись”, „подивися з другого боку”, „зістав”. А оскільки таких сигналів не може бути багато, то й мовні одиниці, що позначають сигнали, об'єднуються в синонімічні ряди, межі яких значно ширші, ніж у загальнонавчальній мові” [6, 19].

Науковий текст – це результат творчого розумового процесу, специфічний засіб комунікації. Ефективність сприйняття повідомлення залежить від того, наскільки текст насичений стандартизованими одиницями (або мовними одиницями передачі інформації). Серед них переважають мовні одиниці оцінки. При створенні власних наукових текстів в арсеналі студента їх повинно бути якнайбільше. Для зручності їх можна, наприклад, поділити на такі підгрупи: оцінки (важко собі уявити, здається досить дивним, однак не

дуже ясно); упевненості (ми можемо бути впевнені, без сумніву, безумовно); вірогідності (вірогідно); категоричності (не можна не назвати); емоційності (на жаль); пояснення (а саме, зокрема); суб'єктивності (на наш погляд; здається, що) тощо. А.П.Коваль називає їх фразовими скріпами і поділяє на такі категорії: висновок (значить, тому, таким чином, словом); ствердження (очевидно, самоочевидно); ілюстрація (так, наприклад, крім того, ось це); пояснення (це значить, саме, тобто, іншими словами, інакше кажучи); розчленування (по-перше, по-друге); послідовність (вище, тепер, насамперед, тут, далі); час (тепер, тоді, потім); протиставлення (між тим, навпаки, інакше); умовність, гіпотетичність (припустимо, уявимо); зчеплення (цікаво відзначити, інакше кажучи) ”[5, 79].

На такі мовні одиниці слід звертати увагу, бо в умовах білінгвізму їх використання утруднене. Автоматичне їх уживання призводить до появи численних кальок з російської. Типовими помилками в мові студентів є такі: в двох словах (треба двома словами), в кінці кінців (треба зрештою, врешті-решт, нарешті), звідси витікає (треба звідси випливає, виходить), або прийти в негідність, перебувати в суперечності замість зіпсуватися, суперечити (чому).

Під час практичних занять ми неодноразово помічали, що, виконуючи завдання з перекладу наукових текстів з російської на українську мову, студенти частіше відтворювали кальки з російської, українські конструкції майже не пригадували. Натомість у тестових завданнях із перекладу словосполучень, коли треба було знайти найбільш вдалий відповідник із кількох запропонованих, вони переважно обирають власне українські конструкції. Отже, той факт, що власне українські форми перебувають у пасивному словнику переважної більшості носіїв української мови, є ще одним свідченням потреби в курсі української мови на технічних факультетах приділяти увагу науковому стилю для формування у студентів культури писемного мовлення.

Таким чином, можна зі значною долею впевненості стверджувати, що курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)” дозволяє не лише підтримати наявні україномовні тенденції в навчально-професійному спілкуванні, а й сприяє засвоєнню оптимальних способів оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене вище можна стверджувати, що мовна підготовка студентів інженерно-педагогічних спеціальностей повинна передбачати як теоретичні, так і практично-прикладні знання, які стають основою мовленнєвої діяльності. Засобами наукового стилю як складової частини загального курсу можна забезпечити належний рівень мовної підготовки студентів – майбутніх педагогів.

Література

1. Борисов П.П. Компетентностно-деятельный подход и модернизация содержания общего образования / П. П. Борисов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. – № 1. – С. 58-61.
2. Борисюк И.В. Просодическая интерференция // Украинско-русское двуязычие: Социологический аспект. – К.: Наукова думка, 1988. – 218 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – С. VIII.
4. Іванішин З., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. - Дрогобич: Відродження, 1994. –

311с.

5. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.
6. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): Автореф. дис...док. філол. наук. – К., 1997. – 40 с.
7. Пасинок В.Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема: Монографія. – Х., 1999. – 154 с.

Ротова Н.В.

До проблеми формування культури наукового писемного мовлення у студентів інженерно-педагогічних спеціальностей

У статті досліджуються шляхи формування культури наукового мовлення у студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, зокрема робота над якісним володінням професійною лексикою, запобігання явищам інтерференції як наслідку недостатніх знань системи української мови.

Наукове мовлення виступає не лише засобом оволодіння певною інформацією, але й засобом її реалізації в конкретних видах навчальної діяльності: виконання контрольних робіт, підготовка доповідей, рефератів, участь у семінарах, конференціях, дискусіях, складання плану, тез, конспектів тощо.

Ротова Н.В.

О проблеме формирования культуры научного письменного разговора у студентов инженерно-педагогических специальностей

В статье рассматриваются пути формирования научной речи у студентов инженерно-педагогических специальностей, в частности работа над качественным владением профессиональной лексикой, предупреждение явления интерференции как следствия недостаточного владения украинским языком. Научная речь является не только средством овладения определенной информацией, но и средством ее реализации в конкретных видах учебной деятельности: выполнение контрольных работ, подготовка докладов, рефератов, участие в семинарах, конференциях, дискуссиях, составление плана, тезисов, конспектов и т.д.

N. Rotova

To the Problem of Forming Scientific Written Speech in Students of Engineering Pedagogical Specialities

The article deals with the ways of scientific speech formation in students of engineering pedagogical specialities, more particularly with developing a qualitative master of professional vocabulary, as well as with preventing interference resulting from insufficient master of the Ukrainian language. Scientific speech is not only a means of mastering a certain information but also a means of its realization in specific kinds of educational activities: doing control works, preparing reports, preparing sunopges, taking part in seminars, conferences, discussions, making up plans, theses, summaries, etc.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2008р.